

TASHABBUSLI BUDJET MEXANIZMI ORQALI IJTIMOY LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH: TAJRIBA VA KELGUSIDAGI YO'NALISHLAR

Nozimjonov Umidjon Nozimjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

nozimjonovu@gmail.com

+998930616181

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18721429>

Zamonaviy davlat boshqaruvi tizimida ochiqlik, shaffoflik va fuqarolarning qaror qabul qilish jarayonidagi bevosita ishtirokini ta'minlash muhim ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Davlat moliyasini boshqarishda ham budjet mablag'larining samarali va manzilli sarflanishini ta'minlash, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda aholining ijtimoiy faolligini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu jihatdan tashabbusli budjet mexanizmi ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirishning demokratik va zamonaviy modeli sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Tashabbusli budjet mexanizmi mahalliy budjet mablag'larining ma'lum qismini fuqarolar tomonidan ilgari surilgan hamda jamoatchilik ovozi asosida saralab olingan loyihalarni moliyalashtirishga yo'naltirish tizimidir. Ushbu mexanizm fuqarolarning budjet jarayonlarida bevosita ishtirok etishini ta'minlab, davlat va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi. An'anaviy budjet taqsimoti modelidan farqli ravishda, tashabbusli budjet mablag'larni yuqoridan pastga emas, balki aholi tashabbuslari asosida taqsimlashni nazarda tutadi. Bu esa hududiy muammolarni aniqroq aniqlash va ularni samarali hal etish imkonini yaratadi.

O'zbekistonda tashabbusli budjet mexanizmi davlat moliyasini isloh qilish jarayonida joriy etilib, so'nggi yillarda keng qamrovli amaliy natijalarga erishildi. Mazkur tizimni amalga oshirishda "Ochiq budjet" elektron platformasi muhim rol o'ynamoqda. Ushbu platforma orqali fuqarolar o'z hududidagi dolzarb muammolar bo'yicha loyihalarni taklif etish, ularni muhokama qilish va onlayn ovoz berish imkoniyatiga ega bo'ldilar. So'nggi yillarda millionlab fuqarolar ovoz berish jarayonida ishtirok etgani mexanizmning ommaviy tus olganini ko'rsatadi.

Tashabbusli budjet doirasida moliyalashtirilayotgan loyihalarning asosiy qismi ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan. Xususan, ta'lim muassasalarini ta'mirlash va jihozlash, sog'liqni saqlash obyektlarini modernizatsiya qilish, ichki yo'llarni asfaltlash, ichimlik suvi tizimlarini yaxshilash hamda mahalla infratuzilmasini rivojlantirish kabi tashabbuslar ustuvor yo'nalish sifatida shakllangan. Bu esa mablag'larning bevosita aholi turmush darajasini yaxshilashga xizmat qilayotganini anglatadi.

Mexanizmning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati bir necha jihatlarda namoyon bo'ladi. Avvalo, budjet mablag'larining manzilliligi oshadi, chunki loyihalar aholi ehtiyojlari asosida tanlanadi. Ikkinchidan, fuqarolik faolligi va ijtimoiy mas'uliyat kuchayadi. Uchinchidan, budjet jarayonlarining shaffofligi va hisobdorligi ta'minlanadi. To'rtinchidan, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ishonch mustahkamlanadi.

Shu bilan birga, tizimni amalga oshirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Hududlar kesimida fuqarolik faolligining notekisligi, raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi, ayrim loyihalarni ekspertiza va monitoring qilish jarayonidagi kamchiliklar shular

jumlasidandir. Bu esa tashabbusli budjet mexanizmini yanada takomillashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Kelgusida ushbu mexanizm samaradorligini oshirish uchun budjet mablag'larining tashabbusli asosda ajratiladigan ulushini kengaytirish, ishtirokchilar qamrovini oshirish, raqamli platformalarni takomillashtirish, shuningdek loyihalarning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini baholash tizimini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajribani o'rganish va ilg'or amaliyotlarni milliy sharoitga moslashtirish ham mexanizmning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tashabbusli budjet mexanizmi ijtimoiy loyihalarni jamoatchilik ishtirokida moliyalashtirishning samarali va istiqbolli modeli sifatida shakllanmoqda. U davlat moliyaviy siyosatining ochiqqligini ta'minlash, hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash hamda fuqarolik jamiyatini mustahkamlashda muhim instrument bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, tashabbusli budjet mexanizmi mahalliy boshqaruv tizimining transformatsiyasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Avvallari budjet mablag'larini taqsimlash jarayoni asosan ma'muriy qarorlar asosida amalga oshirilgan bo'lsa, hozirgi kunda jamoatchilik fikri muhim mezonga aylanmoqda. Bu esa boshqaruv jarayonida ochiqlikni kuchaytirib, qaror qabul qilishda ijtimoiy konsensusga erishish imkonini yaratmoqda. Natijada hududiy rivojlanish ustuvorliklari aholining real ehtiyojlari bilan uyg'unlashmoqda.

Tashabbusli budjet mexanizmi iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Mablag'lar bevosita dolzarb muammolarni hal etishga yo'naltirilgani sababli ularning qaytimi ijtimoiy natija ko'rinishida tezroq namoyon bo'ladi. Masalan, ichki yo'llarning ta'mirlanishi transport harakati xavfsizligini oshirsa, maktab va tibbiyot muassasalarining yangilanishi inson kapitalining rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda hududlarning iqtisodiy faolligini oshirishga zamin yaratadi.

Bundan tashqari, mazkur mexanizm aholi o'rtasida loyiha asosida fikrlash madaniyatini shakllantirmoqda. Fuqarolar muammoni aniqlash, uning yechimini asoslash, smeta tuzish va jamoatchilikni ishontirish kabi bosqichlarda faol ishtirok etmoqda. Bu jarayon esa nafaqat budjet mablag'larini taqsimlash, balki fuqarolik jamiyatini mustahkamlash vositasi sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Aholining ijtimoiy tashabbuskorligi ortib, mahalliy darajada o'zaro hamkorlik va jamoaviy mas'uliyat kuchaymoqda.

Kelgusida tashabbusli budjet mexanizmini yanada chuqurlashtirish uchun uning institutsional asoslarini mustahkamlash zarur. Xususan, loyiha tanlash jarayonida sifat mezonlarini takomillashtirish, mustaqil ekspertiza institutlarini rivojlantirish hamda natijadorlikni baholash indikatorlarini joriy etish muhimdir. Shuningdek, raqamli platformalarni modernizatsiya qilish orqali jarayonning qulayligi va shaffofligini yanada oshirish mumkin.

Alohida ta'kidlash joizki, tashabbusli budjet mexanizmi uzoq muddatli istiqbolda hududlar o'rtasidagi rivojlanish tafovutlarini kamaytirishga ham xizmat qilishi mumkin. Agar mablag'lar taqsimotida ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar inobatga olinadigan bo'lsa, kam rivojlangan hududlarda infratuzilmani yaxshilash va aholining yashash sharoitlarini tenglashtirish imkoniyati kengayadi. Shu tariqa, tashabbusli budjet nafaqat moliyaviy vosita, balki ijtimoiy barqarorlik va hududiy tenglikni ta'minlash mexanizmi sifatida ham ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, tashabbusli budjet mexanizmi orqali ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish davlat boshqaruvining sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilayotganini ko'rsatadi. U budjet siyosatini demokratlashtirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va ijtimoiy infratuzilmani modernizatsiya qilishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Mexanizmni izchil takomillashtirish va zamonaviy boshqaruv tamoyillari asosida rivojlantirish esa uning samaradorligini yanada oshiradi hamda barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga zamin yaratadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021). *Davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi* PQ qarori. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). *2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi* PF Farmoni. Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2021–2025). Tashabbusli budjet jarayonlari bo'yicha rasmiy statistik hisobotlar va tahliliy ma'lumotlar. Toshkent.
4. Ochiq budjet. (2021–2025). Tashabbusli budjet mavsumiy natijalari, ovoz berish statistikasi va g'olib loyihalar ro'yxati.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi. (2021). *O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi*. Toshkent.
6. BMT Taraqqiyot Dasturi. (2023). *Participatory Budgeting in Uzbekistan: Piloting and Developing New Practices*. Tashkent.
7. World Bank. (2022). *Participatory Budgeting and Civic Engagement in Public Finance Management*. Washington, DC: World Bank Group.
8. OECD. (2020). *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. Paris: OECD Publishing.
9. Shah, A. (2007). *Participatory Budgeting*. Washington, DC: World Bank.
10. Sintomer, Y., Herzberg, C., & Röcke, A. (2008). Participatory budgeting in Europe: Potentials and challenges. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(1), 164–178.
11. Cabannes, Y. (2004). Participatory budgeting: A significant contribution to participatory democracy. *Environment and Urbanization*, 16(1), 27–46.